

II. RÉSZ

Ha már a slágerek világába tévedtünk, vetnék egy pillantást a kétségkívül rangelső *Most múlik pontosan* szövegére. A zenét most hagyjuk, azt magam is átütő erejűnek érzem. Hanem az a páratlanul zagyva szöveg! Nem is értem. A befogadó már-már azt gyanítja, ő maga háborodott meg. Itt van mindjárt az elejéről ez a nyelvtan alatti mondat: „Szaladjon kifelé belőlem gondoltam egyetlen”. Ez mi? Megfejtés beküldendő? Aztán egy elsuhanó madarat kell látnunk, „tátongó szívében szögesdróttal”. Az meg hogyan került oda? Hacsak neki nem repült szegényke már korábban a szögesdrótnak, s magával nem szakította egy darabkáját. Akkor meg aligha fog suhangatni, és fészket rakni sem lesz igen nagy kedve. A „csőrében szalmaszál” hozzátoldás ugyanis még ezt a szándékát is el akarná hitetni velünk. Aztán ez a madár „landol egy almafán”, holott egy madár ilyet tenni nem szokott, legfeljebb egy gépmadár. A madár csak úgy parasztosan *leszáll* valamely fa ágára. Ámde mivégre kell neki ez a fa? „Almabort szeretne inhalálni.” Hogy az almafa mindjárt bort is teremni nem tud, oda se neki, ő nem tágit attól, hogy ezen az alkalmas helyen bort inhaláljon. A befogadó itt már kételkedni kezd saját, az inhalálás mibenlétét illető ismeretében is. Eddig úgy tudta sok-sok náthát leküzdő gyerekkorából, az inhalálás nem más, mint a kamillatea gőzének belélegzése. Felüti ezért az *inhalálás* szócikknél az értelmező szótárt, és megnyugszik. Most már biztos benne, hogy a szerző a következő sor végét megcsillagozza, és lábjegyzetben közli: „Aki már itt rájött arra, hogy vakszöveggel van dolga, vagyis átverés az egész, kap egy szem cukrot!” De nem. Az ép ésszel fel nem fogható szöveg meg se rezdülve megy tovább. Megtudjuk még, hogy a beszélő, illetve a daloló egy „foltos indián lovon vágatna választottjával az éjben”, csak azt nem, hogy az a különös szerzet honnan galoppozna ide. Nehogy már hülyén haljunk meg, értesülhetünk továbbá arról, szerencsére még idejében, hogy „egy táltos szív remeg a konyhakésben”. Pusztuljak el, ha értem, de ennél szemléltetlenebb képet ábécénk negyvennégy betűje még nem rakott elém. Ám ne hagyjuk homályban azt se, hogy dalolónk otthona „kópokol”, s a talpa alatt „sár és ingovány” van. Eztán már örökre eldöntendő, kínzó kérdés marad, hogy az az otthon akkor most a száraz kősvivatag, avagy épp ellenkezőleg, a szittyós lápvidék. Nem folytatom. Tudom én, nem vagyok tuskó, hogy művészi igényű szövegben bakugrások is elérhetnek, és mindenféle nyelvi fűszerek is kavarghatnak a kondérban, példának okáért „kelhet lila dalra is a kirakatban egy nyakkendő”. Hogy miért? Ennek kifejtése igen hosszúra nyúlna, most nem is bocsátkoznék bele, beérem a kevesebb. Úgyhogy mindössze annyit üzenek tőlem telhető illedelemmel a dalszöveg írójának: „Az bizony egészen más kávéház, drága barátocskám!”

*

Kitűnő, valaha csodafiatalként induló írónk, Márton László szerint illenék végre belátnunk és kimondanunk, hogy a mi jó Petőfi Sándorunk a ma uralgó ordas eszmék virtigli előfutára. Nagyon sok van a rovásán ennek a szélsőséges tanításoknak hódoló, forrófejű költőnek! Itt van mindjárt az a megbocsáthatatlan vétke, hogy lelkesen üdvözli és ünnepli az utcai lincseléseket. Bizonyítékot? „Lamberg szívében kés, Latour nyakán kötél... Hatalmas kezdesz lenni végre, nép!” Aztán meg: elvadult gyűlölettől fűtve gyilkosságra buzdít, vagyis odaadó híve a halálbüntetésnek. Corpus delictit? „Akasszátok föl a királyokat!” Továbbá: megvetéssel szól más nemzet fiairól, zabolátlan sovínisztaként ront rájuk. Okmányt ide is? „Mit nem beszél az a német, az istennyila ütné meg!”

Hallottunk már efféléket, kiképzettek vagyunk. Eleinte még azt gondoltuk fölgaskodó haragunkban, ilyesmiket csak egy hétpróbás gazfickó vagy irodalmi kapcabetyár tud világgá kiabálni. Aztán már enyhítettünk a szigoron, és azt mondtuk, ilyen jellegzetesen emeletes marhaságokat csak egy nagyon pallérozott agyvelő préselhet ki magából, más halandóknak erre nemigen lehet meghívása. Mára pedig olyan unalmassá vált ez az egész lármás hajcihő, hogy már kigúnyolni sincs miért. Észjátékosunk persze jól tudja, hogy 1848-ban nem 2010-et írtak, és a parancsuralmi monarchia sem az a független köztársaság, ahonnan ő most beszél. Nyilván azt is tudja, hogy kockázatos a mostani magaslatról mai mércénkkel közelíteni másfél századdal korábbi dolgokhoz, de mit neki! Ő elszántan kivonja kardját, hiszen vértben áll, áhítatosan tisztelt és hön szeretett liberális kútfőkből merítette sokszor megpróbált tudományát. Nem is áll meg becsvágya a félúton, e divatozó elmebajnokság nyerőesélyes versenyzőjeként még emeli is a tétet. Újabban már arra sem rest, hogy súlyos szemrehányással illesse, kioktatólag megdorgálja Radnótit ezért a soráért: „ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj”. Szerinte ugyanis a második világháború szörnykorszakában a költőnek kitörő örömmel és teli torkú üdvívalgással kellett volna fogadnia a szövetséges repülőgépek fejünkre dobott, baráti bombáit! Ehhez már csakugyan nincs mit hozzáfűzni.

*

Néha kedvem szottyán versértésből vizsgáztatni irodalombarátokat. Három Aranyidézetet teszek eléjük, mondanák meg, hogyan kell érteni őket!

A *Toldi*ből: „Felült Lackó a béresek nyakára.” (A László-napi rekkenő hőség rájuk nehezedett, eltikkasztotta, munkára alkalmatlanná tette őket.)

Az *Ágnes asszony*ből: „Maradozó csattanással fehér sulyka messze villog.” (Némi távolságból, mondjuk, a patak hídjáról nézzük a vizes ruhát sulykoló Ágnes asszonyt, s mivel a fény és a hang más-más sebességgel terjed, előbb látjuk a sulyok villanását, mintsem a csattanását is hallanánk.)

A *Híd-avatás*ből: „[A fiú] néz a *visszás* csillagokba.” (Lefele, a mélybe néz, az éjszakai égbolt folyóvízben tükröződő csillagaira.)

A végbizonyítvány többnyire lesújtó. Ha tízből kettő is akad, aki mindhárom megfejtéssel elő tud állni, az már egészen kiugró, feljegyzésre érdemes siker.

*

Egy vicc a daliás időkben. Érdemdús szovjet filozófus, mélyen enlelkébe nézve, miközben kitüntetéseit rakosgatja, morgolódik magában: „Itt van például ez az Immanuel Kant. Az még hagyján, hogy őkegyelme nem volt marxista, de hát ennek farka sem volt, mégis milyen korszakos dolgokat talált ki! Én meg, mint élenjáró, kiképzett marxista, csak ülök itt az irdatlan nagy farkammal, és nem jut eszembe semmi...”

*

Azt kérdezi tőlem Bertók Laci, szerintem Petőfi egy korai helyzetdálában, a *Szeget szeggel* címűben ki a fene az a „néni”, akit a kisfiú, a beszélő emleget. Ez csakugyan fogas kérdés, itt most alighanem egy másfél százada pöffeszkedő szövegromlás csíphetünk fülön. A „néni” ugyanis már a következő sorban kiderül, hogy az a kisfiú idősebb nőtestvére, vagyis néneje, őt tehát „néninek” neveznie képtelenség. Végül közös bölcsességgel arra jutunk, hogy Petőfi a „nénehez” szót a prozódia parancsára írhatta alkalmilag úgy: „nénehez”, mint ahogy Arany is írja a „nélkül”-t „ne'kül”-nek, s ezt javíthatta ki, nem értvén a dolgot, sűrű fejcsóválások közepette a korrektor, vagy olvashatta félre a nyomdai szedő. S lett belőle mindörökre „nénihez”. Ó, ti buzgó mindentudói a költők körül koslató iparnak!

*

Jeles irodalomtörténészünk, Czigány Lóránt a fejébe vette, hogy végére jár egy mindmáig fel nem fedett, nemzedékeket izgató titoknak. Az eredeti *Toldi* kiforgatott, obszcén átíratáról van szó. A maga idejében kézről kézre adott, gépiratos, számtalan változatban terjedő mű körülállásaira szeretett volna végre a tudomány eszközeivel fényt deríteni. A feladat csöppet sem volt egyszerű. Ő maga még gimnazistaként találkozott először a kamaszok mindenkor mohó kíváncsiságával és kirobbanó röhögéseivel kísért épületes szöveggel, de magáról az elmeműről, a tiltott gyümölcsről senki nem tudott semmit. Már akkor is sűrű homály borította a keletkezési idejét és körülményeit, a kétségkívül művelt és költői vénával is megáldott névtelen szerző kilétét, de legfőképp azt, hogy a számtalan, egymástól több ponton is jelentősen eltérő jegyeket mutató variánsok közül melyik lehet az eredeti, az igazi. Ebben a rengetegben kellett neki tudósi felkészültséggel, jó szimatú találatkonysággal és intuitív lélekkel rendet vágni. A mű megfogadásának pillanata jó eséllyel megbecsülhető. Igen nagy a valószínűsége annak, hogy egy kisdíák szimpla nyelvbottlása – „szik sarja” helyett „sík szarja” – gyűjtötte be az ihlet diadalmas rakétáit. A kezdő sor ezzel megadatott, mintegy felkínálta magát.

Márpedig Füst Milán is elárulta egyszer, hogy mindenkor az egész vers indulatmenetét kijelölő kezdő sor eljövételét várta, mert azt csak az égiektől kaphatja az ember, a többi, a folytatást a költő már megcsinálja. A kezdő sor tehát készen érkezett, és ezzel a kocka el volt vetve. Innen már nem volt visszaút. Nem ugyan névvel és pontos laccímmel, de a szerző kilétét is szinte holtbiztosan be lehetett mérni. Egy felekezeti iskolában tanító paptanár lehet az illető, aki jó okkal rejtőzik olyan makacsul az anonimitás mögé. A tudósi felderítésnek ezzel még korántsem szakadt vége, de két értékes támponthez már hozzájutottunk, a pohár már csak félig üres. A neheze azonban még csak ezután jött.

A számtalan helyről beszerzett, mindennemű szövegromlástól, elírástól és félrehallástól, prozódiai hibáktól tarkálló szövegváltozatok egybegyúrása. Vissza kellett következtetni az ősforrásra, ki kellett valahogy találni, argumentumokkal is alátámasztva, az eredeti művet. Ez a helyreállító munka már átlagon felüli kreativitást, szakmai hozzáértést és mérlegelő tájékozottságot kívánt. Czigány Lóránt barátunk becsületére legyen mondva, hogy példásan megfelelt ezeknek a kívánalmaknak. Még óvatosságból is jelesre vizsgázott. Először csak az opuszhoz rendelt, szikrázóan elmés előtanulmányát jelentette meg a Kortársban, feltárva benne munkálkodása minden örömét és buktatóját. Már ettől is azt remélte, hogy elindítja vele a lavinát. Érkeztek is egyre-másra szerkesztőségünkbe a mindenféle újabb, eddig még nem látott, később hasznosítható szövegvariánsok, a magukat bennfentesnek feltüntetető vélekedések, személyes élménybeszámolók és megdönthetetlennek mondott tényadatok. Most már igazán ideje lett, hogy irodalomtudósunk megalkossa a maga meggyőzőnek hitt, erős lábakon álló kompozit változatát, azaz magát a feltételezett eredeti művet. Csak ezután jelentette meg könyv alakban, a hozzácsapott, bőségesen érvelő-magyarító műhelytanulmányával egyetemben, *Pajzán Toldi* címmel. Nota bene, az a *pajzán* némiképp az angolban honos, innenező beszédmód terméke, mert az ideillő jelző sokkal inkább a *trágár*, az *obszcén* vagy a *pornográf* lehetne, de kicsire nem néztünk. A fő az, hogy most már, a második menetben bízni lehetett a még újabb civil föllángolásban, mivelhogy olyan titok aligha létezik, amit csak egyvalaki őriz. Sajnos, amit tudósunk leginkább reményelt és ambicionált volna, hogy megkerül végre a mindmáig rejtőzködő szerző, abban csalatkoznia kellett. Érkeztek ugyan szép számmal ígéretesnek látszó bejelentkezések, de a nyomozás mindannyiszor holtpontra jutott, a szálak nem vezettek sehová. Ezek a beavatottak a maguk egyszerinek mondott bizonyítékukkal csak egy-egy újabb szövegromlásos változattal szaporították a már meglevő kollektívát. Némelyikük fennen lobogtatott gépiratába elég volt csak belepillantani, s már tudni lehetett, nem ő a mi várva várt, eszményi ügyfelünk. Ha olyan sorokba botlott a szemünk, hogy Pisa helyett „Föllálló dorongja Pizza tornyát verte”, ulánus helyett „Előront szavára tíz cseh urbánus”, vagy Nagyfalú helyett „nagy falú” állt a papíron, már nem is volt miről beszélni. Még egy magát igazinak füllentő álszerző is kibontakozott a gomolygó ködből, váltig állítván, hogy az ő úri személyében az eredeti, az ősforrás poétájával esik most megtiszteltető találkozásunk. Csak hát – túl azon, hogy kora szerint őszentsége a mű keletkezése idején, 1940 tájékán legfeljebb a játszótéren lapátolgatta kis vödörös-kéjébe a

homokot, de talán még nem is élt – a magával hozott, ősi tizenkettesben írt versezetében is ott csúfoskodtak, egymás sarkába hágyva, a hol tizenegy, hol meg tizenhárom szótagú sorok. Rá kellett szögezni erre is a koporsófedelelet.

Csalódás? Kárba vesztett munka? Teljes bukás? Igaz, ami igaz, a vállalkozás olyannyira vágyott célját, vajha ráakadna az eredeti szerzőre mutató hiteles adatra, végül is nem érte el. Nincs mit szépíteni rajta, ez a titok talán már végérvényesen, mindörökre a zsákban marad. De én, aki mindvégig tanúja és részlegesen közreműködője is lehettem ennek a lázas processzusnak, mégis kiválasztottnak érzem magam, mindmáig hálával emlékszem vissza rá. Harcok árán vett multság, szívdobogtató férfimunka volt!

*

Európai Unió. Ide igyekeztünk mi olyan „elvetemült daccal”? Aligha véletlen, hogy éppen a *Pajzán Toldi*ből kölcsönöztem ezt a hülyeség határát súroló, mulattató szöveget. Brüsszel ma már, csak a vak nem látja, a végső elhülyülés állapotában leledzik, és mindinkább a politikai pornográfia világába tart. De hát milyen is lehetne egy kórosan felpuffedt szervezet, amelynek főfejese, igazodási pontja egy részeges adócsaló, alfejese meg egy érettségi bizonyítványig sem elvergődő, külzetében a templomi utálatosképre hajazó borzadály, telve még jó adag rosszindulattal is? Aztán a többi mind, a magasán díjazott parlamenti képviselők siserehada. Nézzük őket, és elrémül bennünk a lélek, a vér. Egyikük, bizonyára tág határú gondoljai közt őrlődve, olyan hosszan és akkorát ásít, hogy a fél ülésterem a szájába férne. A másik meg az orrát túrja, ugyancsak a nyílt színen, és nem süllyed el vele a padló alá. Micsoda szedett-vedett társaság ez, honnan szalajtották őket ide? Ezek lennének a mi vágyott példaképeink, ezek a hölgyek és urak? Akik fennen hirdetik magukról, hogy ők az európai értékek letéteményesei, de a fülük botját sem mozdítják, ha némelyek kirekesztő nyelvtörvényt vagy kisebbséget mindenestül bűnösnek mondó dekrétumot panaszolnak?

A nagy jogvédők! Valamelyik harcra kész amazon, a zöld vagy szoclib frakcióból, aki el nem mulasztja világgá kürtölni, noha erre a kutya sem kíváncsi, miszerint ő büszke lesbikus, feláll, és miután minden bizonyíték nélkül acsarog egyet országunk ellen, felteszi a messze zengő kérdést: „Mit zúgolódnak a magyarok, mi bajuk van nekik Szlovákiában? Egyáltalán, hogyan kerültek ők oda, befogadott ötvenhatos menekültek, vagy mi?” Mármint az ezer éve őshonos hungarusok hogyan kerültek a húsz-egynehány esztendő Szlovákiába. Micsoda lefegyverző tudás, a kitekintő ismeretek micsoda tárháza! Csakis ilyen gondviselőknek kell a földrészt, az egész szövődményes Európát kormányozni! Az ellenérv, amire persze nem érkezik cáfolat, gyöngéden leperog róla. Az mind nem számít. Csak az számít, amit ő hazudik.

Úgy fest, nagyon jó dolog a kisantanthoz tartozni, még most, száz év múltán is. Ha újra megszülethetnék, magam is csak kisantantos lennék. Nekik, akik akkor a nyugati hatalmak jóvoltából túlnyerhették magukat, ma is minden előny és védelem ősi jusson jár, nekünk meg legfeljebb a füle ha jut.

Jó orrom volt nekem már a legelején. Valahogy szagról éreztem, nem azért fogadnak tárt karokkal minket, hogy nekünk jó legyen, hanem hogy nekik legyen jó. Most aztán, immár tartósan itt ragadva, főhet a mi kis fejecskénk, hogy hova meg merre. Akár ki is slisszolhatnánk, eltűnhetnénk innen a balféken. Nyilván meg kellene adnunk az árát, de ha Norvégiát, Svájcot és most már az Egyesült Királyságot is nézzük, csak-csak eltengődnek ők valahogyan a maguk keserű kenyérének. A brit gazdálkodók még fel is lélegezhetnek, hogy eztán már nem kell az uborka görbületének meg a tyúkok boldogságának nehéz veretű gondjával viaskodniuk. Elméletileg előttünk is nyitva az út. Kigázolhatnánk mi is egy jó kis lódulással, ha ugyan lenne hova. Ha lenne valahol egy ennél jottányival is különb alakulat, akihez odalökődhetnénk. Ámde égen-földön ilyen nincs sehol. Így hát abcúg az álmoknak, a mi osztályrészünk egyhamar aligha változik. Velünk csak mindenkori útitársunk, a jól fejlett, szép és tartalmas reménytelenség marad, őt kell nekünk, mielőtt kiinnánk a bürokpoharat, teljes szívvel szeretnünk és megbecsülnünk, belé kell már ezután kapaskodnunk. Ebben legalább van jártasságunk, nem is kevés.

*

Egy József, a Balaton festője mondta egyszer: „Nagyon sok mindent el kell hagyni egy képből ahhoz, hogy ne legyen üres.”

*

Milyen jó, hogy kiveszett, elhalt szavaink közül is jó néhányat megőriz, más formában, más alakba rejtve, mintegy zárványként, a nyelvi emlékezet! Ha azt mondjuk, *rakoncátlan* vagy *talpalatnyi*, abból megtudhatjuk, hogy volt valaha *rakonca* és *talpalat* szavunk is. A rakonca a szekeret tartotta össze, hogy szét ne düljön, ne legyen *szilaj*, *elszabadult*, *szertelen*, a talpalat meg nyilván azt a kis talpnyomnyi helyet nevezhette néven, amit csupasz lábunk vagy a lábbelink hagy a homokban. De ugyanígy kapjuk fel a fejünket, ha azt halljuk, hogy *lekoz mált* az étel. Hát volt valaha *kozma* szavunk is, amiből ezt az igét képezték? Kellott lennie, hiszen ez a szó tulajdonnévként ma is létezik, s eredetileg nyilván az odaégett, a lábas alján ragadt ételmaradékot jelentette. Úgy lehet, a napvilágra kibújó, új szavak egyre-másra visszamatatnak az eltűnt régiekre, a szülőanyák a porontyaik által küldik nekünk üzeneteiket.

*

Hát megértük ezt is. Százéves lett a Nyugat. Ez a legenda világába emelt folyóirat ma is úgy ül magas trónusán, mintha kivülről mások nem is léteztek volna. Mindmáig úgy beszélnek róla, mint a felkelő napról, melynek fénye elhalványított maga körül minden csillagot. Természetesen a centenáriumi ünneplés is – a maga rajongásos körítéssel és feltétlen hódolatával – ennek szellemében fogant. Hogyan is eshetett

volna másként? Tudjuk jól, már szárba szökken legendát kiigazítani lehetetlen, meddő kísérlet. Pedig elég csak néhány Nyugat-számot szűz szemmel, részrehajló hevület nélkül elolvasni, és a legenda foszladozni kezd. Legalábbis fűzhető hozzá egy-két vajon. Mert ebben a folyóiratban nemcsak a kor nagyjai szerepeltek, költővé avattak itt Reichard Piroskától Bohuniczky Szefiig másokat is. A jó szemű, biztos ítéletű Osvát Ernő, a szerkesztők szerkesztője még ki is állt értük, védelmezvén saját elmezavaros döntéseit, remekléseknek kiáltva ki az említett hölgyek zöngeményeit. Osvát Ernő, a nagy Osvát! Ő, roppant szemüvegével, még külön legenda is a legendán belül. Akinek nem Kosztolányi Dezső vagy Tóth Árpád, hanem a középszerű, olvashatatlan Gellért Oszkár volt a legnagyobb élő költő! Akinek főműve a pályakezdő Babits Mihályhoz írt szerkesztői levelének ez a fényes mondata: „Küldje el összes műveit.” Egyébiránt a magát Nyugat-utódnak valló Holmi, ez a színvonalasan unalmas, ezoterikus folyóirat, melyre az élet sara rá nem fröccsent soha – mintegy a felhabosított centenáriumi lelkendezés csúcspontjaként – közölt is egy irdatlan terjedelmű dolgozatot erről az egy szál mondatról. Ebben az elmebaj határán járó opuszban a szerző azt bizonygatja jobb ügyszó méltó buzgalommal, hogy páratlan mestermű akadt a kezébe, merthogy a levél feladója nem azt írja, mint minden más földlakó írta, hogy „verseit”, hanem azt, hogy „műveit”. Hát maga a Nyugat is csak ettől, ennyitől lenne különb a kor valamennyi folyóiratánál, ebben állna egyedülvaló nagysága? Hitem szerint a gordiuszi csomót Kis Pintér Imre vágta át, amikor egyszer azt mondta nekem: „Nem ez a folyóirat, hanem az irodalom volt akkor nagy!” Mi okból dülleszkedik hát végül is külön talapzaton, mivel rangosabb az összes többinél? Maradna magnak a folyvást emlegetett, úgynevezett haladó szellemisége. Azzal meg az a baj, hogy ha azt az időben meghosszabbítanánk, akkor nagyjából egy dicstelenül kimúlt, eszdeész nevű alakulatnál kötnénk ki. Az pedig, köztünk szólva, nem is olyan nagy etwas. Inkább egészen kicsi etwas.

*

Papírjaim közt kotorászva néha rég elfeledett, egészen érdekes dolgok akadnak a kezembe. Másoknak, kívülállóknak talán nem mondanának semmit, de én, ha úgy nézem őket, mint a múlt, a saját múltam egy-egy kövületét, szinte elérzékenyülök tőlük. Leletek ezek, nekem legalábbis, becses leletek a kicsorbult s végleg elsüllyedt időből, bármilyen röpkék és esetlegesek máskülönben. Például azok az átiratok, amelyeket egyetemistaként a bölcsészkar előadótermében Vitányi Palival gyártottunk szakmányban kitartó amőbázásaink egy-egy ritka szünetében, pihentetésül. A feladat abban állt, hogy jól ismert verskezdő sorokat kellett átfordítani prózába, valamely előre kijelölt modorban. Álljon itt néhány találomra kimarkolt darab a számomra már nemes rozsdával ékült hülyüléseink közül:

Hivatalosan: Személyem irányváltozását eszközöltem az élelmiszerek fogyasztásképpessé tételére használatos helyiség felé, ezenközben tűzszerszámomat célzatos szándékkal működésre készítettem, hogy élvezetemre szánt mérgező kapásnövényemet ily módon izzásba hozva dohányzási szükségletemet realizáljam,

pontosabban szólva ezen tervezett tevékenységem kivitelezése előállhatott volna, amennyiben a megvalósultság ténye ezt időközben nem teszi már szükségtelessé. („Befordultam a konyhára, rágyújtottam a pipára...”)

Népiesen: Mondom, kutyagoltunk az én párommal azon a cudar földúton, húzta a vállamat a kas, izzadok ám fenemód, szidom az anyja keservit, oszt nicsak, egyszerre mi lesz itt: csoda! Tátom a számat, mert hát micsoda egy dolog ez, hadd nézzem! Olyanféle ez a setét út egy szempillantás ideje alatt, akár a grófkisasszonyok tejbe mártott arculatja! A kőkemény föld tiszta egy puha paplan, és nemhogy fekete lenne, hanem olyan fehér az, mint a leesett hó! A rosseb, aki megérti... („Előttünk már hamyassá vált az út...”)

Tudományosan: Saját tulajdonomat képező hús-, zsír-, valamint bőrfeldolgozó iparunknak alapanyagot szolgáltató jószágok egész csoportozata olyan jószágok csoportozata, melynek az illető jószágot többek között kocsonyakészítéshez felhasználható (ezenfelül újévi szerencsekívánatok közben említésre kerülő) testrésze női hajak átalakítását célzó művelet eredményeképp létrejött alakzattal bír. („Az én falkám olyan falka, ondolálva van a farka...”)

Filozofikusan: Legyen ideológiád, állj ki veled, te polgári nacionalista eszmék által determinált és annak realizálására egyedül hivatott szubsztancia, a társadalmi viszonyok összessége, kinek haladó attribútuma – mely képes a valóság megváltoztatására hic et nunc – egy nemzethez való tartozás. („Talpra magyar, hí a haza!”)

Vagy amit Babics Lacival, abszurdoid barátommal játszottunk egyre-másra, ő azóta már Báró László néven publikál kitűnő novellákat. Markáns jelentéstartalmú címre és előre megadott sorvégi rímekre kellett valamilyen épkezláb verset írni. Hát igen, mert ugyebár „Korlátok közt válik el a mester” – mondotta már Goethe János Farkas is. A sok közül egyet találtam meg, ennél nekem jutott a feladat, hogy az üresen hagyott részeket kitöltsem.

A kivilágított kastélyóra

*Áll a homlokzaton, megmutat
csukott arcokban idő-utat,
a barnaságban messze világol,
s a jelen időből kilábol.
Tekintete szinte oson
a közeli s távoli orom
testére, s mint kihalt
templomok csúcsíve, égbe inal.*

Nem valami nagy durranás az egész, ráadásul az utolsó rímpár képtelenül rossz, de hát csak játszottunk, s ha egyszer ez volt megadva!

Aztán van itt, nagy csodálkozásomra, egy majdnem valódi vers, amire már egyáltalán nem emlékeztem. Ezt felkérésre, Farkas Laci, Új Írás-beli tanult kollégám

hatvanadik születésnapjára kellett határidőre összeütnöm. Szerintem ez az alkalomra kivajúdott opusz már egészen csinosra sikeredett, ma sem hiszem, hogy bármilyen ítélszék előtt szégyenkeznem kellene miatta.

*Jó Farkas úr (jámbor, de nem házi),
megköszönt most Tárnok-Farkasházi,
ebadta az istenadtát – quasi.*

*Lombozván elé a hatvan évek,
kísérti már a bős mesterséget:
enmentségeül szakaszt le Téged.*

*Bár cókémója – tudja jól a balga –
Új Íráséktól régen kirakva,
rímet ró érted a Kortárs fattya.*

*Hizlalja hát híredet e pár szó:
éljen a szikár ulticsatázó,
morcolt szemöldű redaktor László!*

Milyen megindító limlomok ezek – ennyi év távolából!

*

Öreg barátom meséli, hogy Dudus, alias Kollár Béla, a Thália színház érdemes epizodistája egy alkalommal azzal az indítvánnyal fordult Kazimir Károlyhoz, a teátrum igazgató-főrendezőjéhez, nagy hatalmú egyeduráchoz, hogy a *Csusingura*, a *Karagöz* meg a *Máhabharata* és hasonlókat dramatizálása után legfőbb ideje volna végre már egy magyar hőskölteményt is színre vinni. Itt van például a *Toldi*, a mi Arany Jánosunk műve, az milyen jó anyag lehetne! Kazimir menten fellelkesült az ötlettől, s jutalmul mindjárt fel is ajánlotta Dudusnak, hogy válasszon magának szerepet, mit szeretne benne ő eljátszani. „Én a Második Szöcskét” – mondta erre Dudus. A kérdésre meg, hogy miért, azt válaszolta: „Hát mert az már az első felvonás közepe táján kitikkad, és én mehetek haza a picsába.”

*

Ha mondjuk oroszról fordítunk, az ilyen mondatok okozhatnak fejtörést: „Kiteljesedett a félelem.” Hogyan kell ezt a mi nyelvünkre áttenni? A magyar rosszul tűri az efféle fogalmiságot, a magyar mindent látni szeretne! „Nőttön-nőtt a félelem.” Ez már egészen jó, ez már magyarul van, mindnyájunknak ismerős. De mehetünk-e még tovább? Legyünk merészebbek, adjunk neki egy kis lírai gurulatot is: „Dagadt a félelem kovása.” Ez az! Erre a magyar olvasó már mind a tíz ujját megnyalná. Ebbe

a változatba ugyanis egy kis többletjelentés is belopózik, rámutatván, de csak rejtve, hogy a félelem esetleg nem sokáig marad meg magában. Ne legyünk gyávák, ha magyarul kell megszólalnunk, vessük harcba bátran anyanyelvünk minden kínálkozó leleményét és furfangját!

*

Duz-Hotyimirszkij, korának neves, de korszakalkotónak éppen nem nevezhető sakk mestere könyvet írt *Aljechin rossz lépései* címmel. Mikor a tűhegyre vettet megkérdezték, miként vélekedik erről, a játszmát csak elvétve veszítő világbajnok, nem túlságos érdeklődést mutatva a tárgy iránt, csupán annyit mormogott válaszul, hogy ő is szeretett volna könyvet írni *Duz-Hotyimirszkij jó lépései* címmel, de nem talált hozzá elég anyagot. Ez a kis történet jól szemlélteti a valódi nagyság és magabízó bírálója mindenkori viszonyát. Természetesen Aljechin játszmáiban is akadtak gyengébb lépések, a kritikusnak tehát e részből igazsága vagyon. Csakhogy ezek az apró szövési hibák egy olyan átfogó, minden lehető kimenetellel számot vető, hosszú lejáratú terv, senki által még csak elképzelni sem mert, csodálatos színvilágú szöttes kidolgozása során keletkeztek, amihez a buzgó ítéző, a szorgos hibakereső esze föl nem érhetett. Ez már csak így marad mindörökre. Mert hiába igaz minden levadászott részlet, ha más nótát fúj az egész!

*

Waldapfel József, Tolnai Gábor meg a többiek előadásainak béketűrő végighallgatása, ötévi tartós stúdium és tudományos igényű kutakodás, töbttucatnyi kollokvium sikeres abszolválása után sem tekinthetném magamat egyetemet végző embernek, ha nem akadtam volna rá véletlenségből Németh G. Béla verselemző szemináriumára. Alighanem ez maradt meg a bölcsészkaron elvesztegetett fél évtized egyetlen hozadékának. Itt tanultam meg, hogyan kell sorról sorra araszolva, elemző módon hozzányúlni egy vershez, behatolni rejtettebb bugyraiba, fölfejtteni a bonyolult szövet rétegeit s mintázatát, eljutva végül a belső szervekig, egészen a lüktető szívig.

Jól termő földbe hullott adjunktus urunk tanításának magja. Harmadik-negyedik összejövetelünkre már tudtuk a leckét, egész kis tudós kompániává nőttük ki magunkat. Birtokába jutván a bölcsek kövének sorra-rendre hoztuk megfellebbezhetetlen ítéleteinket, csak úgy röpködtek a levegőben a mindenféle minősítések. Mi aztán nem ijedtünk meg a saját árnyékunktól! Leszedtük a keresztvizet Nemes Nagy Ágnesről, és égbe emeltük Pilinszky Jánost. Kimondtuk bátran, hogy József Attila *Iszonyat* című verse, a rettenetmotívumok mértéktelen halmozása mián, mehet a lomtárba, de miheztartás végett azt is mindjárt hozzáfűztük, hogy ez egy nagy költő rossz verse, és Demény Ottónak persze a főműve lehetne.

Különösen emlékezetembe vésődött egy másik vers kegyetlen kivesézése. Akkortájt látott napvilágot Nagy László azóta híressé lett, de már a maga idejében is

hódolókat szerző, rekordsebességgel elterjedt, emblematikus verse, a *Ki viszi át a Szerelmet*. Ez aztán megkapta tőlünk a magáét! Mert ugyebár – hogy a legelején kezdjük – mi dolog az a mindent lerontó „ki imád tücsökhegedűt?”-féle ragaszték a „Létem ha végleg lemerült” erős felütése után? Ma is látom, hogy mentorunk itt egy pillanatra megáll az olvasásban, és szemöldökét felvonva azt kérdi: „Nem giccs ez?” Mindjárt utána meg a „Lángot ki lehel deres ágra?” ítéltetett kimódoltnak. Nem járt jobban a „Ki feszül föl a szivárványra?” sor sem, ezt egyöntetűen üres képnek ítéltük. Minden vétket betetézett azonban a „káromkodásból katedrális” kitétel, ami szemünkben egyenesen a rég letűnt romantika csekély hitelű bömbölésével volt egyenlő. A következő sort – „ki rettentí a keselyűt!” – ismét meggyőzőnek találtuk, ám a verset lezáró sorpárral – „S ki viszi át fogában tartva a Szerelmet a túlsó partra!” – megint csak meggyűlt a bajunk. Mert ez a berekesztés ugyan nagy erővel idézi elénk az árvíz idején kicsinyét menekítő anyaállat valós képét, miféle túlsó partról beszél? Hiszen nem egyik partról a másikra, hanem csak az elérendő partra igyekszik. S a kifogásoknak ezzel még mindig nem szakadt vége. Máig fülemben cseng tanító urunk utolsó mondata, amivel az amúgy is ízekre szedett, romjaiban heverő versnek megadta a kegyelemdőfést is, ezzel: „A nagybetűvel írt Szerelmet pedig ma már csak a bakfislányok gondolhatják komolyan!”

Meg lehattunk elégedve magunkkal – azt hiszem, némi okkal. Nyilaink egytől egyig célba találtak, sokkal több volt ez, mint csupán rosszmájú kötözködés. Most, immár évtizedekkel utána sem gondolhatom ezt másképp. Mégis, noha felsorakoztatott igazságaink külön-külön ma is megállnák a helyüket, mindezzel mi – megannyi szépreményű, magabiztos kis Duz-Hotyimirszkij – bizonyára csak jól eltaláltuk szarva közt a tögyit. Mert például ez a Nagy László-vers, az egésze, minden jogos kritikai észrevétellel dacolva, ma is megszólal, ma is jó egészségben éli világát, miközben a mi akkori kifogásaink, nagy fájdalmára a világnak, már réges-régen a múlt lerakatában roszdásodnak és enyésznek.

*

Marno János esszékötetében olvasom, hogy Isten immáron halott, és az ő oszló teteme maga a táguló világegyetem! Ettől aztán mindenkinek leeshet az álla. Ilyen tudományon túli, bivalyerős képet is csak egy nagy költő tud vizionálni.

*

Olvasom Kertész Imre valamelyik jegyzetében, hogy Magyarországon neki kihúzták a lába alól a talajt. Az állítás tartalmát, bár lehetne, most nem bolygatnám. Szíve joga, ha lelke is rajta. Csak hát előtte meg azt írta, hogy megütötte a szemét valami. Nincs itt egy kis anyanyelvi bizonytalanság? Kikristályosodott szerkezeteink nem hatravakra születtek, mögöttük mindig a tényleges valóság aranyfedezete áll. *Szönyeget* lehet kihúzni valakinek a lába alól, a talaj meg *kicsúszik* alóla, földrengéskor. Ugyanígy a *fülünket* ütheti meg valami, nem a szemünket. Az olvasó feszengve javítja ki

magában a hibát. Tudom én, hogy mindannyian hibázunk, és hogy nyelvhelyességből sosem elég, de azért egy ilyen magasan díjazott írótól ennél többet, akár még mintaadást is várnánk.

Nézzük akkor az irodalmi berkekben legtekintélyesebbnek számító, nemzetközi elismeréssel jutalmazott regényét! „Ma nem mentem iskolába.” Ez a *Sorstalanság* kezdő mondata. Egy ilyen felütés nem tréfadolog, innen már ez a mondat parancsol. Az író ezzel végérvényesen és megmásíthatatlanul kijelölte a regény téridejét és elbeszélője személyét. Egy tizenöt éves fiú mondja el történetét saját szavaival, Budapesten, majd pedig az auschwitz-i haláltáborban, még hozzá az események szinkron idejében. De itt saját szavak még nyomokban sincsenek, egy felnőtt beszél helyette. Teheti az író éppenséggel ezt is, kiléphet a valóságos időkeretből, és distancírozva, immár érett fővel is visszaemlékezhet kamaszkori önmaga kálváriájára, ám akkor szíveskednék regényindító mondatát átírni erre: „Aznapi nem mentem iskolába.” De mi, telhetetlen és gyarló olvasók még ebben az esetben is vágynánk arra, hogy a felnőtt szövegén legalább néhol, karakteres pontokon derengjen át valamiképp a kamasz fiú személyisége, észjárása és szóhasználata. Ehelyett egy soha, senki nem hallotta, fogyasztathatlanul művi nyelven előadott történettel fizet ki bennünket. Ezt, miközben kérkedni szeretnénk vele, nehéz neki megbocsátani. Hiszen itt, pontosan itt van a legfőbb baj, hogy a bal lábával ír. Hogy nincs szerelmes viszonyban magával a matériával, a működése anyagát nyújtó szavakkal! A szavak nemcsak jelentést hordoznak, testük is van, ízük, illatuk, dallamuk és felidézhető erejük. Kertész erről, éppen erről semmit sem tud, az ő szavai mindenkor csak szótári alakjukban szolgálnak. Antiírónak mondanám.

Márai Sándor már 1953-as naplóbejegyzésében arról ír, Churchill akkor friss irodalmi Nobel-díja ürügyén, hogy a Nobel-asztaltársaság megbukott, már néhány előző döntése következtében, amilyen egy ismeretlennek megmaradt chilei költőnő vagy Grazia Deledda felékesítése, és hogy „afféle szabadkőműves, rotariánus bratyizás” segíthetett némely díjazottat ehhez a kitüntetéshez. Én ezt nem tudom, de azt igen, hogy Kertész Imre a kitüntetés előtt honi mezőnyünkben se nagyon fért bele a kánon szerinti első tizenkettőbe. A nagy hír felröppenésekor még azt is gondolták sokan, nem egészen véletlenül, hogy a másik Kertész, az Ákos keresztnevű nyerte el a hón áhított díjat.

*

A metrón utazom, és már vagy ötödjére hallom a gépi hang figyelmeztetését: „Az ajtók záródnak!” Épp azon tűnődöm méla reményvesztettséggel, mikor árulja el valaki nekik, székesfővárosunk legfelsőbb közlekedési hatóságának az idevaló helyes szórendet. Aztán a Batthyány téri megállóhoz érve történik valami. Váltás lehet a vezérállásban, ezt hallani a mikrofonon át a mindenféle zörejekből. Másik vezető nyomul be a fülkébe, s tüstént elhangzik a szokott figyelmeztetés is, de azt most kivételesen nem a gépi hang mondja be, hanem a helyét kapkodva elfoglaló, új kocsivezető. S hallhatjuk tőle a cég fennállása óta talán először elhangzó, várva várt

szózatot: „Záródnak az ajtók!” Nagyon siethetett szegény, nem volt ideje mérlegelni, a bűnös mondat csak úgy kiszaladt a száján! Leszűrhetünk ebből bármit is? Például azt, hogy ha nem figyelünk oda, akkor természetes magyarsággal beszélünk, ám ha összeül egy hivatalos rangra emelt, tudós bizottság, hogy minden okosságát latba vetve meghozza a maga jól megfontolt, kiérlelt döntését, akkor jaj nekünk?

*

Könnyű annak írni, aki nem tud. De aki tud, annak kutya nehéz.

*

A játékos rímek versenyében ezzel a remeklésével Vargha Balázsé a páлма: „Hevítheted őszig Etelt. Hőszigetelt.”

*

Most végre megértettem, mi is az a gravitáció. Azt eddig is tudtuk, hogy az égitestek olyasformán húzzák-vonzzák egymást, mint például a mágnes a vasat. Csakhogy ez még nem minden, mert ebben az esetben nem lenne rend a világűrben, a testek nem haladhatnának olyan jámboran a maguk útján, mint teszik azt időtlen idők óta, hanem durván egymásba csapódnának. A dolog nyitja abban áll, hogy a térben minden, ami nincs felfüggesztve vagy alátámasztva, önsúlyánál fogva zuhan. Az égitestek tehát a vég nélküli, örökös zuhanás állapotában vannak. Ez a zuhanás azonban csupán egy meghajlított, elcsavart térben történhet meg. A tér ugyanis nem üres, mint gyalogos eszünkkel képzelnénk, nyüzsög benne az anyag, és nem is mindenütt sima, mert a nagyobb tömegű testek helyel-közzel elgörbíthetik. Ezek a görbületek aztán mintegy falat emelnek a kisebb tömegű, zuhanó testnek, s ily módon eltérítik, keringési pályára kényszerítik. A kisebb tömegű égitest, például a Hold, a Föld által meghajlított-elcsavart térben, a Föld pedig a Nap által meghajlított-elcsavart térben zuhan. Így születik meg az egész világegyetemben ható törvény, amit gravitációnak, tömegvonzásnak nevezünk. Az pedig maga a testek közönséges zuhanása a meghajlított-elcsavart térben.

Ezt magyarázom éppen a fiamnak egy rákoskeresztúri játszóházban, amikor kicsi úrnőm, a hároméves Laura hirtelen ötlettől hajtva beszalad a kör alakú ugrálószőnyeg ketrecébe, középre. S mintha csak felszólításra tenné, csodás szemléltetését nyújtja az elhangzottaknak! A gumiszőnyeg, a tér benyomódik-elhajlik alatta, s a korábban oda bedobált, mozdulatlanul álló kislabdák, a bolygók máris eszeveszett futásba kezdenek körülötte, a Nap körül. Eltátottuk a szánkat! Egészen ritka eset, hogy a gyakorlat ilyen szépszerével alámuzsikáljon a teóriának.

(Befejező rész a következő számban)